

Теofil Рендюк,

кандидат історичних наук, дипломат, автор понад 50 наукових праць, виданих різними мовами в Україні, Російській Федерації, Республіці Молдова, Румунії та Угорській Республіці.

Народився 7 липня 1955 року у с. Остриця Чернівецької області.

1978–1990 — науковий співробітник Інституту історії та Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук України.

Починаючи з 1990 року працює на державній службі.

У 1992 році був призначений першим секретарем Посольства України в Румунії. Залучався до початкового етапу розбудови договірно-правової бази двосторонніх відносин, роботи з українськими делегаціями, які відвідували Румунію, а також, як експерт, брав

участь у переговорному процесі та церемоніях підписання Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 р. та обміну Ратифікаційними грамотами щодо набуття ним чинності 22 жовтня того ж року.

У 2003–2005 рр. обіймав посаду начальника відділу з питань української діаспори, національних меншин і віросповідань Управління культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

Після чергового перебування у довготривалому відрядженні у Румунії працює у центральному апараті Міністерства закордонних справ України.

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ТА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В РУМУНІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ДІАСПОРИ

Україна є однією з тих держав у світі, яка має чисельну діаспору, розпорошену з різноманітних причин (у тому числі і трагічного характеру) у десятках країн світу. За роки незалежної України консолідованими зусиллями вищого керівництва Української держави, членами Верховної Ради України, керівниками та співробітниками міністерств та відомств України, зокрема Міністерства культури та туризму, Міністерства освіти і науки, Міністерства закордонних справ, Міністерства фінансів, Державного комітету України у справах національностей та релігій, Національної академії наук з її спеціалізованими інститутами, Товариства «Україна–світ», відповідних неурядових

організацій нашої держави, українськими журналістами та багатьма патріотами зроблено чимало задля збору, систематизації, вивчення та оприлюднення унікальних матеріалів про наших закордонних співвітчизників. Завдяки спільній співпраці авторитетної команди українських політиків, дипломатів, науковців, співробітників міністерств та відомств, працівників засобів масової інформації тощо глибоко вивчено та оприлюднено в різноманітних формах для наукових та національно-духовних потреб широких кіл вітчизняної та зарубіжної громадськості унікальні матеріали про передумови зародження, початковий період діяльності та чотири наступні хвилі трудової, політичної, військової еміграції, які охопили понадстолітній історичний період — з 90-х років XIX і до першої декади XXI століття. Конкретним результатом такої плідної співпраці є захист низки цікавих та корисних кандидатських та докторських дисертацій з проблематики української діаспори, опублікування значної кількості наукових праць, тисяч статей, репортажів і матеріалів у вітчизняних та зарубіжних масмедійних засобах тощо. У цьому контексті чільне місце належить науковим працям та публікаціям про історію розселення, етапи формування та діяльність української еміграції в Канаді, США, країнах Західної Європи, Латинської Америки і в Австралії.

Проте невідомими для вітчизняних та зарубіжних українців залишаються ще багато пластів неопрацьованої інформації про життя і діяльність наших співвітчизників у деяких сусідніх з Україною державах. При тому, якщо, наприклад, достатньо повно вивчена історія формування та діяльність українських емігрантів міжвоєнного періоду у Польщі та Чехословаччині, то певним вакуумом для вітчизняних та зарубіжних дослідників дотепер залишається в цілому балканський напрям перебування української діаспори протягом 1920–1944 рр., зокрема його румунська складова. Така ситуація впливає зі складнощів проведення відповідних досліджень, що з одного боку пояснюється маловідомими умовами формування у зазначений вище період засад української політичної та військової еміграції в Румунії, негативним ставленням королівської Великої Румунії до українських національних інтересів, пов'язаних із інкорпорацією нею у 1918 році території Північної Буковини та Південної Бессарабії та окупацією цією країною, разом з фашистською Німеччиною, центральної та південної території України під

час Великої Вітчизняної війни в рамках участі Румунії у військових діях проти Радянського Союзу (1941–1944 рр.), а з іншого — планомірною роботою Москви, спрямованою не лише на фізичне знищення «українських буржуазних націоналістів» в Румунії відразу після вступу Радянської Армії у 1944 році на територію сусідньої країни, а й на ліквідацію документальної бази, пов'язаної з формуванням та діяльністю української військової та політичної еміграції в Румунії у 1920–1944 роках. Тому виявлення, вивчення та оприлюднення невідомих дотепер в Україні достеменних фактів та матеріалів про цей сегмент української діаспори уявляється надзвичайно актуальним, своєчасним та корисним для вітчизняної науки, громадсько-політичної думки. Це доповнює відому інформацію про наших закордонних співвітчизників, вносить відчутну лепту у відродження правди про них, що в кінцевому результаті сприяє формуванню комплексного уявлення про роль і місце закордонного українства у світовій історії.

Саме цій маловідомій темі присвячена наша стаття. У цьому контексті слід зазначити, що внаслідок поразки українського національно-визвольного руху 1917–1920 рр., починаючи з 1921 року, Румунія, паралельно з Польщею та Чехословаччиною, стала одним з центрів концентрації представників військової та політичної еміграції — прибічників державної незалежності України, які не могли змиритися з перемогою радянської влади на Батьківщині.

Основою української військової еміграції в Румунії став один з полків Визвольної армії С. Петлюри. Ним командував полковник Гнат Порохівський (*фото 1*) — 1888 року народження, виходець із с. Добре, що на Київщині, випускник Вищої військової академії у Владивостоці (1911 р.). Протягом 1917–1920 років в армії С. Петлюри командував Четвертим і Восьмим козацькими полками, Ізяславським полком, був начальником штабу повстанських військ на Волині, отаманом з особливих доручень при командуванні Південно-Західного фронту тощо. У 1920 році під натиском більшовицьких військ його Друга запасна стрілецька бригада була вимушена відступити до Польщі.

Після річного перебування українських військовополонених у польських таборах та виникнення реальної загрози для їх життя через масове захворювання тифом, внаслідок чого помер-

Фото 1. Полковник Гнат Порохівський. Протягом 1917–1920 рр. у Визвольній армії С. Петлюри командував Четвертим і Восьмим козацькими полками, Ізяславським полком, був начальником штабу повстанських військ на Волині, отаманом з особливих доручень при командуванні Південно-Західного Фронту тощо. У 1920 р. Друга запасна стрілецька бригада під його командуванням була вимушена відступити до Польщі. У 1921 році за його ініціативи трьохтисячна військова частина переїхала з Польщі на постійне розквартирування до Румунії, чим полковник Г. Порохівський врятував від тифу життя не лише військовослужбовців, але й багатьох членів їхніх сімей

ло чимало наших співвітчизників (віднайдення місць поховання їх, зокрема у м. Каліші, стало можливим лише за часів незалежної України завдяки успішній діяльності Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам'яті жертв війни та політичних репресій), Г. Порохівському вдалося отримати дозвіл на переїзд його трьохтисячної військової частини до Румунії. Внаслідок послідовної пошукової роботи з нащадками представників української військової еміграції того часу, зокрема з донькою полковника Г. Порохівського — Ольгою Андрич-Порохівською (1933 року народження, мешканка м. Бухареста), яка не лише написала розгорнуті спогади про її батька та його оточення [1], а й передала для музеїв та архівів України чимало матеріалів про прибуття, перебування, діяльність української військової та політичної еміграції в Румунії у 1921–1944 рр. та долю окремих її представників протягом 1950–1960 рр. ХХ століття.

На основі вивчення та опрацювання обсягового фактичного матеріалу та архівних даних, проведення протягом 1992–2009 рр. численних зустрічей з багатьма представниками української військової та політичної еміграції в Румунії та з їх нащадками, вдалося узагальнити та вперше підготувати унікальні невідомі дотепер в Україні відомості про наших співвітчизників у сусідній Румунії.

У зв'язку з цим варто відзначити, що одразу після прибуття 1 жовтня 1921 року та інтернування особового складу у спеціальному таборі під м. Брашовим (*фото 2*), не без допомоги з боку

Фото 2. Панорама румунського міста Брашова, де 1 жовтня 1921 року був розміщений український полк під командуванням полковника Гната Порохівського (місце позначено у верхній частині фотографії літерою «X»)

глави Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Румунії Костянтина Мацієвича (*фото 3*), полковник Г. Порохівський був прийнятий особисто королем Румунії Фердинандом I, домагаючись покращання умов для перебування українських військових емігрантів в Румунії. Конкретним результатом наданої румунською стороною підтримки стало їх перерозквартирування в містах Фегераш та Орадя-Маре, де на той час існували кращі умови для життя (*фото 4*).

Ядром української політичної еміграції в Румунії стали представники тієї частини працівників дипломатичних представництв в Румунії 1918–1922 рр. — Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки, Генерального комісаріату Української Гетьманської держави, Генерального консульства та Військового аташату при Генеральному секретаріаті Української Держави в Румунії, які не побажали повернутися до України після встановлення там більшовицького режиму. Серед них слід назвати главу Надзвичайної дипломатичної місії УНР К. Мацієвича, військового аташе при місії УНР генерала С. Дельвіга, першого представника Міністерства у військових справах Української Гетьманської держави у Дністровсько-

Фото 3. Глава Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Румунії, міністр закордонних справ УНР, професор Костянтин Мацієвич

Прутському регіоні підполковника П. Мамчура (*фото 5*), аташе з питань преси місії УНР Д. Маєр-Михальського, доктора медицини О. Михальську та інших, які разом із сім'ями залишалися на території Румунії протягом всього міжвоєнного періоду.

До них на початку 20-х років минулого століття приєдналися безпосередні політичні емігранти з України, які були вимушені поки-

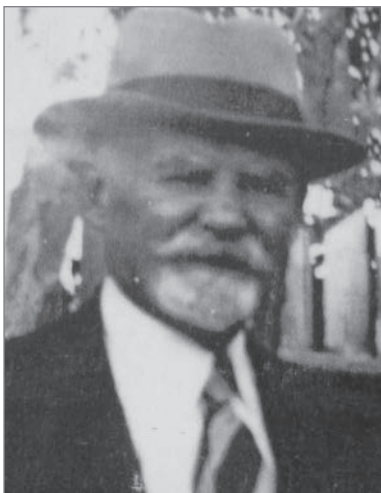

Фото 4. Командний склад українського полку Г. Порохівського після завершення процесу розквартирування в Румунії

Фото 5. Перший військовий аташе при Генеральному секретаріаті Української Держави в Румунії, представник Міністерства у військових справах Української Держави у Дністровсько-Прутському регіоні (1918–1919 рр.) підполковник Павло Мамчур

нути країну під тиском радянської влади. Цю групу представляли професори М. Галин та В. Трепке, публіцист Д. Івашин-Геродот (*фото 6*), політичні і літературні діячі — брати Ілля та Михайло Гаврилюки (*фото 7*), І. Усенко та багато інших.

З метою координації основних гілок української еміграції в Румунії, встановлення контактів із співвітчизниками в інших країнах, розшуку рідних та знайомих, які зникли під час попередніх бойових дій та чисельних переїздів, а також для влаштування повсякденного життя — переходу на мирний лад, вивчення румунської мови, пошуку роботи, надання посильної матеріальної підтримки найбільш вразливим, організації культурного життя тощо — у 1922 році був створений Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри. Його першим головою став Д. Івашин-Геродот [2], а з припиненням діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії у 1923 році — її колишній глава К. Мацієвич, який керував цим Комітетом до Другої світової війни. На початко-

воїмих, які зникли під час попередніх бойових дій та чисельних переїздів, а також для влаштування повсякденного життя — переходу на мирний лад, вивчення румунської мови, пошуку роботи, надання посильної матеріальної підтримки найбільш вразливим, організації культурного життя тощо — у 1922 році був створений Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри. Його першим головою став Д. Івашин-Геродот [2], а з припиненням діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії у 1923 році — її колишній глава К. Мацієвич, який керував цим Комітетом до Другої світової війни. На початко-

Фото 6. Український політичний емігрант в Румунії публіцист Дмитро Івашин-Геродот

Фото 7. Український політичний та культурний діяч, член Парламенту Румунії від української національної меншини Ілько Гаврилюк

вому етапі Комітет розташувався у просторому приміщенні Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії, яке збереглося до сьогодні та знаходиться у центрі Бухареста за адресою Каля Доробанцілор, 72 (фото 8). Згодом Комітет був вимушений перейти до іншого кварталу румунської столиці, де проіснував до 1944 р. (фото 9).

Слід зазначити, що незабаром Український комітет з питань надання допомоги емігрантам став головною організаційною структурою цієї категорії співвітчизників. У 1929 р., наприклад, на обліку у Комітеті стояли понад три тисячі українських емігрантів. Оскільки вони з часом стали розселятися практично по всій Румунії, то й осередки Комітету створювалися за місцем їх проживання. У 30-х роках минулого століття найбільшими центрами української еміграції в Румунії були міста Бухарест, Брашов, Пітешть, Бакеу, Джурджу, Ватра Дорней, Пятра Нямц тощо.

Як політична, так і військова гілки української еміграції в Румунії підтримували тісні зв'язки з відповідними керівними органами та зарубіжними організаційними структурами — насамперед з Українським Урядом та Управою Українського Військового Товариства у Парижі. Своєю чергою, науковці — з Українською господарською академією у Празі, Українським науковим інститутом у Варшаві, а освітяни — з Товариством «Просвіта» у Львові. Участь представників еміграції з Румунії у відповідних нарадах, конференціях та іншого роду заходах на міжнародному рівні була звичайною справою. Наприклад, у 1925 р. К. Мацієвич звернувся з особистим листом до тодішнього міністра закордонних справ Румунії з проханням, щоб при

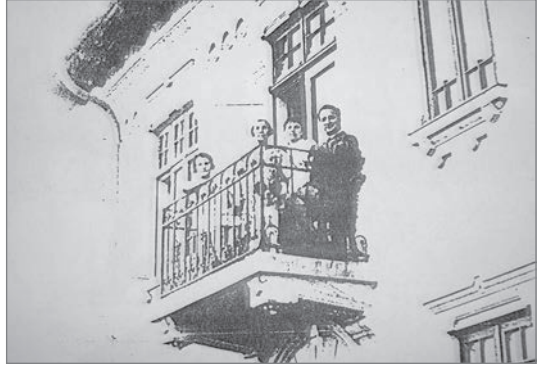

Фото 8. Приміщення у центрі м. Бухареста, вул. Каля Доробанцілор, 72, де протягом 1918–1922 років була розмішена перша Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки в Румунії та де на початковому етапі своєї діяльності функціонував створений у 1922 році Український комітет з питань надання допомоги емігрантам у Румунії ім. С. Петлюри. Нині будівля належить посольству Туреччини в Румунії

поверненні з Чехословаччини, де мав виступити з доповіддю на міжнародному симпозіумі, йому у румунському консульстві без затримки була видана зворотна віза [3]. Така форма спілкування з офіційною особою такого рівня свідчила про високий авторитет колишнього глави української Місії в Румунії. Своєю чергою, полковник Г. Порохівський неодноразово відвідував Німеччину, Югославію, Болгарію, Великобританію та інші країни, де існували осередки українських емігрантів.

Уряд УНР в екзилі також виявляв інтерес до становища співвітчизників в Румунії, зокрема їх спроможності підтримувати загальний закордонний рух супротиву радянській владі, про що свідчать відвідування Бухареста Головою Уряду УНР О. Шульгиним (*фото 10*) та міністром у військових справах В. Сальським.

Фото 9. Приміщення, в якому протягом 1924–1944 рр. діяв Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри на вул. Куцітул де аржінт (Срібний ніж), 30 у м. Бухаресті. Тут 20 вересня 1941 року румунська поліція здійснила облаву, підозрюючи членів Комітету у співробітництві з Українським Національним Урядом у Львові

На окрему увагу заслуговує той факт, що науковці — представники української еміграції в Румунії від часу прибуття до цієї країни на початку 20-х років ХХ століття поставили за мету зафіксувати існуючі на той час дані щодо слідів гетьмана І. Мазепи в Румунії, систематизувати та зробити їх загальнонаціональним надбанням. Вони не лише виявили маловідомі сторінки про українського гетьмана у самій Румунії, а й розпо-

Фото 10. Під час відвідування Бухареста Головою Уряду УНР в екзилі О. Шульгиним (у центрі) з дружиною (ліворуч) та його зустріч з полковником Г. Порохівським (праворуч) з дружиною

всюдили відповідну інформацію в середовищі українських емігрантів міжвоєнного періоду, тим самим сприяючи збереженню історичної пам'яті про І. Мазепу. Проте, як писав доктор В. Трепке, відразу цього зробити не вдалося, оскільки негаразди, пов'язані з початковим етапом перебування в еміграції, відстрочили час, коли стало можливим займатися цим питанням безпосередньо.

Слід зазначити, що наприкінці 20-х — на початку 30-х років ХХ століття історичною долею І. Мазепи майже паралельно почали займатися дві структури української еміграції. З одного боку, Управа Українського військового товариства у Франції, яка звернулася до представника Армії УНР в Румунії полковника Г. Порохівського з проханням якнайповніше з'ясувати обставини, пов'язані з похованням І. Мазепи в Румунії, а з іншого — Український науковий інститут у Варшаві доручив доктору В. Трепке долучитися до цієї роботи. Внаслідок блискучої координації зусиль керівництва політичної та військової еміграції в Румунії протягом 1929–1932 рр. у Галаці перебували українські дослідники, які ретельно вивчили ситуацію щодо румунського сліду І. Мазепи і на основі зібраних даних видрукували на сторінках тижневика «Тризуб» низку важливих публікацій, серед яких є праці М. Галина «Могила гетьмана Мазепи», В. Поперешнього «Про могилу гетьмана Мазепи», В. Трепке «Сліди і пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії» [4] тощо. Крім цього, 1933 року у Львові, за редакцією Левка Лепкого (1888–1971 рр.) вийшов XII щорічний альманах «Червоної калини» [5], на сторінках якого В. Трепке надрукував аж три статті, присвячені І. Мазепі — «Пам'яті Гетьмана Івана Мазепи», «На розшуках за могилою Гетьмана Мазепи» та «Паломництво на могилу Гетьмана Мазепи». Ці статті, а також публікації інших авторів з цієї тематики висвітлили чимало нових аспектів, пов'язаних з молдовським періодом життя українського гетьмана, помертвого шляху його тіла до Галаца та значення постаті І. Мазепи як символу для нової хвилі українського національно-визвольного руху 20–30-х років минулого століття.

Багато вартують, зокрема, залишені для нас записи В. Трепке про власні враження від дослідження слідів І. Мазепи у Бендерах та його околиці Варниці (нині Республіка Молдова), де гетьман провів останній період свого життя та був перший раз похований, а також у придунайському місті Галаці, де прах

великого сина українського народу спочиває дотепер. З іменем І. Мазепи у Бендерах слушно пов'язують цікаві спостереження, які були зроблені В. Трепке 1932 року під час спеціального виїзду, на завдання Українського наукового інституту у Варшаві, до цього міста. На тодішній Акерманській вулиці науковець виявив старовинний будинок, пов'язаний з молдовським періодом життя І. Мазепи. «Будинок цей, — писав В. Трепке за підсумками своїх досліджень, — зветься “Мазепин Дім”». Незважаючи на те що у Бендерах 30-х років минулого століття українському вченому ніхто вже не міг достеменно підтвердити факт проживання І. Мазепи у відповідному помешканні, саме збереження протягом понад 200 років народною пам'яттю цінної інформації про українського гетьмана багато про що свідчить. «Будинок, що його звать тепер “Мазепиним”, який був одним з найбільших та найсолідніших у Бендерах того часу, — продовжує В. Трепке, — був, безумовно, або якоюсь офіційною інституцією (скажімо, комендатурою) турецької влади, або місцем осідку самого бендерського паші (військового генерал-губернатора). Отже ясно, — підсумовує український учасник експедиції, — що там мусили бувати і Гетьман Мазепа, й король Карл XII» [6].

Друга версія щодо місця поселення І. Мазепи обґрунтовує вірогідність того, що свій табір гетьман відразу розташував поблизу села Варниця — на півночі від Бендерської фортеці. Пізніше, після чергового сильного розливу Дністра, там розташував свій остаточний табір і Карл XII, називаючи його «Новим Стокгольмом». Навколо них, окрім власне українців, шведів та поляків розмістилися і молдавани, які супроводжували гетьмана та короля і не могли залишити службу. На тому місці, ще 1932 року згаданий вище доктор В. Трепке побачив споруджений спільними зусиллями «румунського уряду та шведського посольства невеликий пам'ятник-обеліск з написом “Carolus XII Rex Suediae”... Нижче від нього, над самим майже берегом Дністра стоять розкинені трикутником три криниці, які звичайно можна було ще донедавна побачити в Україні: з дерев'яною цямриною та журавлем. Ті криниці зуться “Мазепиними”. Місцеві люди й дотепер беруть із них воду. Вони мали бути викопані козаками Гетьмана на спогад його душі та на його пам'ять по його смерті» [7].

Але не можна виключити і третю, комбіновану версію розміщення та перебування І. Мазепи у Бендерах. Вона впливає

з документальних спостережень В. Трепке, який припускав, що «коли Гетьман серйозно захворів, то не міг залишатися в таборному шатрі. Дуже можливо, що він хворий користувався гостинністю в тому будинкові, а може там навіть і помер. У будь-якому разі, той факт, що назва “Мазепиному дому” не зникла з пам’яті місцевого населення, навіть внаслідок столітнього панування над Бендерами російської влади, ясно показує, що той будинок тісно пов’язаний з іменем Гетьмана І. Мазепи» [8].

Оскільки тривалий час деякі дослідники сперечалися щодо місця першого поховання тіла І. Мазепи, певну ясність з цього питання, гадаємо, вніс і згадуваний доктор В. Трепке, відвідуючи у 1931 році село Варниця за спеціальним дорученням Українського наукового інституту у Варшаві. Він описав місцеву церкву у с. Варниця наступним чином: «На краю села Варниця стоїть невеличка сільська церква, дуже стара, але встановити, чи це та сама, в якій було відразу після смерті відспівано похорон І. Мазепи, за зовнішніми ознаками неможливо. Треба зважити на те, що вона у всякому разі стоїть на тому ж місці або поруч, де стояла варницька церква, в якій у 1709 році лежав прах гетьмана» [9].

На нашу думку, сумніви В. Трепке були марними, бо він справді побачив церкву початку XVIII століття, яку, на жаль, через рік (1932 р.) було знесено через її старість та непридатність до подальшого провадження служби. На її місці було споруджено нову церкву, яка функціонує і дотепер.

Унікальними є і дослідження В. Трепке щодо місця останнього перепоховання тіла І. Мазепи у румунському місті Галаці. Слід зазначити, що на той час церква Святого Георгія була однією з небагатьох кам’яних православних культових споруд цього міста-порту на Дунаї. Розміщена на високому дунайському березі, вона своєю величчю та ошатністю вражала мешканців та гостей міста. Це була дещо незвичайна для молдовських церков XVII–XVIII століть споруда, оскільки над колишньою фортецею, яка з часом стала церквою, була добудована дерев’яна вежа-дзвіниця. Притвор, який також був побудований пізніше у стилі бароко, мав два поверхи і фасад з вікнами-бійницями, що було характерно для багатьох аналогічних архітектурних комплексів того часу. В цілому ж церква Святого Георгія являла собою визначну культову споруду середньовічного Галаца.

Окрім цього, місце розташування церкви нагадувало українцям, які у березні 1710 року супроводжували тіло покійного гетьмана з Бендер до Єрусалима, високі кручі Дніпра, що певною мірою мало б компенсувати неможливість його поховання на Батьківщині. Дуже влучними, на нашу думку, є спогади та міркування з цього приводу доктора В. Трепке, який, відвідавши Галац у 1932 році, написав: «Монастир Святого Георгія, оточений високим парканом з дерева, стоїть на крутому й високому березі Дунаю; з широкого... подвір'я, яке простягається до самої кручі берега, під яким розкинулася пароплавна пристань... розгортається чудовий, майже безмежний краєвид на Дунай, який, як і безліч віків тому назад, “тихо, тихо воду несе”, ховаючи в своїх глибинах силу таємниць людської, та, зокрема, слов'янської, а з нею й української історії. За Дунаєм тягнеться зелений, трохи застелений сивиною простір придунайських лук, простягаючись аж до сиво-блакитно-туманних відног Балкан, що замикають собою широкий круговид. Подорожній, захоплений величчю і красою пейзажу, мимоволі переноситься думкою до берегів Дніпра з безмежними до нього прилягаючими лугами, які губляться, майорючи на горизонті, нагадуючи інколи якісь гірські масиви. Вибираючи місце для могили гетьмана І. Мазепи, його прибічники не випадково зупинилися на Монастирі Святого Георгія, з його таким своєрідним розташуванням. Той, кому не довелося спочивати над рідним Дніпром, мав лежати принаймні там, звідки вид нагадував рідний край, звідки тихим пливом старий Дунай мав приносити мовчазні звістки про долю гетьмана ген-ген далеко через Чорне море аж до України» [10].

Тоді українському політичному емігрантові в Румунії стало відомо про те, що «під час Служби Божої у цій церкві ім'я гетьмана Івана Мазепи поминають у числі засновників. Але з якого часу, з якого розпорядження — це встановити не вдалося», — підсумував В. Трепке. Він же вперше спробував пояснити, у чому полягає зв'язок між галацькою церквою Святого Георгія та сусідньою, тієї ж давності та того ж канонічного підпорядкування Церкві Святого Гробу в Єрусалимі, церкви Пречистої Діви, яка певною частиною віруючих також називається Мазепиною: тому, що певний час труна з тілом гетьмана зберігалася у цій церкві. Це не могли не помітити місцеві мешканці, а також прибулі до Галаца, які щодня торгували на базарі, що розміщувався

у низині на майдані між двома церквами-фортецями, або перебиралися саме у цьому місці через Дунай. Все це призводило до скупчення великої кількості місцевих та заїжджих людей, які ставали свідками подій та носіями звісток про те, що відбувалося по сусідству у двох зазначених вище церквах. Окрім цього, надгробна плита з непростим для карбування у камені зображенням гетьманського герба, одноголового орла та написом могла бути виготовлена у майстернях церкви Пречистої Діви або певний час зберігалася біля її стін на виду в усіх віруючих-відвідувачів. Мабуть, цим пояснюється той факт, що у певної частини мешканців Галаца тривалий час і фактично до наших днів церква Пречистої Діви ототожнюється з пам'яттю про Івана Мазепу. Отже, можна погодитися із думкою В. Трепке про те, що «церква Пречистої Діви є одним з монументів, хоч і не безпосередньо пов'язаний з іменем І. Мазепи, проте для нас — українців вона представляє собою історичний пам'ятник» [11].

На наш погляд, проведена представниками української еміграції міжвоєнного періоду колосальна робота щодо збереження та консолідації історичної пам'яті про І. Мазепу заслуговує на особливу увагу дослідників. Наведемо тут цитату з однієї зі статей В. Трепке, яка влучно окреслює наші завдання щодо повернення в Україну останків як І. Мазепи, так і інших видатних синів українського народу: «Розшукати мусять українці всі ті цінні для них пам'ятки, відмітити місця їхні і те, що знайдуть з останків великих небіжчиків мусять перевести у свій час до України, щоб поховати у народному Пантеоні» [12]. Повністю підтримуючи таку думку В. Трепке, гадаю, що настав час повернути прах І. Мазепи. А капсули із землею з місця його поховання та пам'ятника у Галаці до відродженої гетьманської столиці — Батурина, а також для київських музеїв привезена 25 жовтня 2009 р. особисто автором.

З початком Другої світової війни багато з представників української еміграції вступили до лав румунської армії та стали воювати проти СРСР у надії на звільнення України від радянської системи.

Втім, під час війни членів Бухарестської філії Українського комітету з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри спіткали певні неприємності, пов'язані зі вступом Румунії у конфронтації проти Радянського Союзу, зокрема, окупацією Південної та частини Центральної України.

Безпосереднім поштовхом для масової переорієнтації тогочасної румунської влади на активні антиукраїнські дії, у тому числі спрямовані проти емігрантів — вихідців з України, стала реальна політична ситуація, що виникла на початковому етапі війни у зв'язку з можливістю появи незалежної від СРСР української держави, ядро якої було створено у 1941 році у Львові. Румунія сприйняла цю новину виключно негативно. У баченні М. Антонеску (однофамілець маршала-диктатора в Румунії 1940–1944 рр. І. Антонеску, його перший заступник та виконуючий обов'язки голови Ради міністрів Румунії протягом перших місяців війни у зв'язку з участю диктатора у військових операціях проти СРСР. — *Авт.*), яке він озвучив у відсутності самого диктатора на засіданні Ради міністрів 20 серпня 1941 року, Румунія має вживати заходи з метою імовірного захисту від дуже претензійних тенденцій щодо відтворення Великої України. Такі претензії, за словами М. Антонеску, призвели до того, що румунська жандармерія та репресивні органи сигуранци стали приділяти особливу увагу діяльності представників української еміграції в Румунії. Тому у переліку засобів, які вони використовували й чого, відповідно до можливостей, не треба було допускати, фігурували: живе спілкування з людьми; преса, яка друкувалася за межами Румунії і розповсюджувалася з рук у руки; література українського «ірредентистського» характеру, біографії Т. Шевченка, С. Петлюри; журнали, листівки, брошури; пропаганда, яка здійснювалася українськими емісарями, направленими до Румунії з Польщі, Чехословаччини, Франції, Югославії, зокрема під виглядом художників, іконописців, журналістів, науковців, студентів, викладачів; зустрічі на хрестинах, весіллях, днях народження, вечорницях, під час яких навіть на очах у місцевої влади вихвалялося минуле України піснями, віршами, танцями, розповідями старих та досвідчених людей тощо.

У відповідь румунська жандармерія вжила низку запобіжних заходів, які передбачали наступне: встановлення, переслідування й арешт лідерів українського руху; спостереження за його прихильниками; конфіскація пропагандистського матеріалу; загальне спостереження за національною інтелігенцією і студентською молоддю; заборона використання національної символіки й вивісок українською мовою; нагляд за бібліотеками і

вилучення української літератури, а також заборона на в'їзд до Румунії українців з інших територій.

Окрім аналітичної та запобіжної роботи румунські органи охорони правопорядку з самого початку вдавалися і до радикальніших засобів боротьби, таких як арешти, які охоплювали, головним чином, місцевий національно свідомий актив та взагалі національно думаючих українців, арештовували кожного, про кого чули, що він будь-коли домагався української церкви, школи, газети тощо.

Така ситуація настільки налякала румунських урядовців того часу, що М. Антонеску «особисто вважав за необхідне заборонити діяльність та розформувати будь-яку українську асоціацію на території країни...». Першою жертвою став згаданий вище політично нейтральний Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії ім. С. Петлюри [13]. З перших днів війни чимало членів Комітету, у тому числі і полковник Г. Порохівський, стали добровольцями в лавах румунської армії, сподіваючись на звільнення України від більшовицького ярма. Проте все це не було враховано і на виконання розпорядження М. Антонеску того ж дня, 20 вересня 1941 року, «у приміщенні однієї з таких асоціацій була здійснена перевірка, оскільки її діяльність суперечила румунським національним інтересам» [14]. Ця асоціація розміщувалася в Бухаресті по вул. Cuțitul de Argint (Срібний ніж), 30.

Після вступу Радянської Армії на територію Румунії у 1944 році чимало українців-емігрантів за сам факт перебування в еміграції та особливо за участь в антирадянській діяльності розплатилися власним життям або свободою. Серед них був і полковник Г. Порохівський. За спогадами його доньки О. Андрич-Порохівської, це сталося таким чином: «Над Українським комітетом збиралися чорні хмари. Комітет припинив всяку діяльність. Українці сиділи перелякані по своїх хатах, старались не спілкуватись. Почали ходити страшні чутки. НКВД почав арештовувати українських емігрантів... Отже почався страшний терор проти українців. Керівники Комітету десь переховувались... Між тим надходили жахливі вісті. Заарештовано було багатьох наших друзів — чільних діячів української еміграції. З їхнього числа, як ми потім довідались, чимало загинуло в концтаборах Радянського Союзу. І лише дехто повернувся через десять або більше років і, певно, дуже хворим» [15].

Слід зазначити, що аналогічної участі зазнали й багато інших представників української військової та політичної еміграції в Румунії, яким вдалося уникнути арешту більшовицької влади на початку 20-х років минулого століття, але не вдалося обійти трагічної загибелі після завершення Другої світової війни.

На сьогодні лише незначна група нащадків українців-емігрантів мешкає у Бухаресті та у деяких населених пунктах Румунії. Як правило, їх видають трохи зрумунізовані прізвища, зокрема: Сайчук, Шейчук (від українського прізвища Шевчук), Лаурюк (від Лаврюк), Черненку (від Черненко), Гяченку (від Дяченко), Кунеску (від Куневич), Манчур (від Мамчур) тощо, збережені українські традиції, книги та бажання спілкуватися рідною мовою. Тому вони із великим задоволенням відвідують культурні заходи, що проводяться українською стороною у Бухаресті, слухають богослужіння українською мовою, а головне — перебуваючи у пенсійному віці, намагаються передавати все найкраще, що є в їх багатогранній українській душі нащадкам. А це є найбільшим гарантом того, що закладені основи та історія перебування наших співвітчизників в еміграції у сусідній Румунії, невідома дотепер на Батьківщині, має реальні шанси стати надбанням багатомільйонного всесвітнього українства.

1. Андрич-Порохівська О. Полковник Гнат Порохівський — борець за незалежність України. Спогади. Рукопис. — Бухарест, 2007. — 87 с.

2. Там само. — С. 4.

3. Comitetul Ucrainian pentru asistența emigranților Ucrainieni din România. — № 3. — 5 februarie 1925 // Ministerul Afacerilor Străine. Registratura Generală. — № 06581. — 6 februarie 1925.

4. Поперешній В. Про могилу гетьмана Мазепи // Тризуб. Щоденник. — Чис. 40 (248). — Рік видання VI, 26 жовтня 1930. — С. 12–16; Трепке В. Сліди і пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії // Тризуб. Щотижневик. — Число 36 (344). — Рік видання VIII, 18 вересня 1932. — С. 3–11.

5. Историчний календар-альманах «Червоної калини» на 1933 рік. — Львів, 1933. — 123 с.

6. Див.: Рендюк Т.Г. Гетьман України Іван Мазепа — Молдова та Румунія. — Бухарест: PRINTECH, 2008. — С. 56–57.

7. Там само. — С. 57–58.

8. Цит. за: Rendiuk T.Gh. Hatmanul Ivan Mazepa: căile ucrainene-moldo-române. — Чернівці: Букрек, 2009. — Р. 57.

9. Ibid. — P. 69.
10. *Трелке В.* Паломництво на могилу Гетьмана Мазепи // Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1933 рік. — Львів, 1933. — С. 23.
11. *Трелке В.* Сліди і пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії // Тризуб. Щотижневик. — Чис. 36 (344). — Рік видання VIII, 18 вересня 1932. — С. 4.
12. *Трелке В.* На розшуках за могилою Гетьмана Мазепи // Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1933 рік. — Львів, 1933. — С. 18.
13. *Rendiuk T.* Emigrația ucraïneană în România interbelică // Magazin istoric. — Serie nouă. — № 4 (505). — P. 26–28.
14. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri Guvernarea Ion Antonescu. Vol. IV (iulie-septembrie 1941). — București: Arhivele Naționale ale României, 2000. — P. 347–348.
15. *Андрич-Порохівська О.* Полковник Гнат Порохівський — борець за незалежність України. Спогади. Рукопис. — Бухарест, 2007. — С. 12.

Стаття присвячена актуальній темі — вивченню невідомих дотепер в Україні достеменних фактів та матеріалів про витоки, формування, організаційне становлення та долю української військової та політичної еміграції в Румунії протягом 1918–1944 років як одне з джерел діаспори у цій країні. Вперше досліджується тісна взаємодія між основою української військової еміграції в Румунії — полком Визвольної української армії під командуванням полковника Гната Порохівського та представниками політичних, наукових, культурних, журналістських та громадських кіл, які в силу незалежних від них обставин у 1918–1920 роках минулого століття були вимушені залишити Україну, опинившись на території сусідньої Румунії.

Ключові слова: українська військова та політична еміграція, Надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки в Румунії, Український комітет з питань надання допомоги емігрантам в Румунії, культурологічна діяльність емігрантів, зв'язки із співвітчизниками в європейських країнах.

Article is devoted to the topic — the study of still unknown in Ukraine exact facts and materials about the origins of the formation, organizational development and the fate of the Ukrainian military and political exile in Romania during 1918–1944. For the first time, the close cooperation between the Ukrainian military base emigration in Romania — Liberation U-krainian army under Colonel Gnat Porohivskiy, and representatives of political, scientific, cultural, media and public opinion that due to circumstances beyond their control, in 1918–1920-ies last century were forced to leave Ukraine, being in a neighboring Romania.

Key words: Ukrainian military and political emigration, Extraordinary Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic of Romania, the Ukrainian Committee on providing assistance to migrants in Romania, culture activity immigrants ties with compatriots in European countries.